

Rozdział I. Zakres stosowania i definicje

Art. 1. [Zakres stosowania]

1. Niniejsze rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia majątku po osobach zmarłych. Niniejszego rozporządzenia nie stosuje się do spraw podatkowych, celnych ani administracyjnych.

2. Z zakresu stosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są:

- a) stan cywilny osób fizycznych oraz stosunki rodzinne i stosunki uznawane, zgodnie z prawem dla nich właściwym, za mające porównywalne skutki;
- b) zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osób fizycznych, z zastrzeżeniem art. 23 ust. 2 lit. c) oraz art. 26;
- c) kwestie dotyczące zaginięcia, nieobecności lub uznania za zmarłą osoby fizycznej;
- d) kwestie związane z małżeńskimi ustrojami majątkowymi oraz ustrojami majątkowymi w stosunkach uznawanych, zgodnie z prawem dla nich właściwym, za mające skutki porównywalne do małżeństwa;
- e) zobowiązania alimentacyjne inne niż zobowiązania powstające wskutek śmierci;
- f) ważność formalna ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci;
- g) prawa i dobra powstające lub przenoszone inaczej niż w drodze dziedziczenia, na przykład w drodze darowizn, współwłasności z zastrzeżeniem przejścia prawa na pozostającego przy życiu współwłaściciela, funduszy emerytalnych, umów ubezpieczenia oraz umów o podobnym charakterze, z zastrzeżeniem art. 23 ust. 2 lit. i);
- h) kwestie z zakresu właściwego dla prawa spółek i innych podmiotów posiadających osobowość prawną lub jej nieposiadających, takie jak postanowienia aktów założycielskich i statutów spółek i innych podmiotów posiadających osobowość prawną lub jej nieposiadających, które określają los udziałów po śmierci członków;
- i) rozwiązanie, ustanie i łączenie spółek i innych podmiotów posiadających osobowość prawną lub jej nieposiadających;
- j) tworzenie i rozwiązywanie trustów oraz zarządzanie nimi;
- k) charakter praw rzeczowych; oraz
- l) wszelkie wpisy do rejestru praw do nieruchomości lub rzeczy ruchomych, łącznie z wymogami prawnymi dotyczącymi takich wpisów, oraz skutki wpisu lub braku wpisu takich praw do rejestru.

Literatura: A. Kozioł, Z pogranicza statutu spadkowego i statutu rozwiązania małżeństwa oraz statutu rozwiązania zarejestrowanego związku partnerskiego – uwagi na tle rozporządzenia spadkowego, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe* (red. M. Pazdan, J. Górecki), Warszawa 2015; M. Pazdan, Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe* (red. M. Pazdan, J. Górecki), Warszawa 2015; P. Twardoch, Rozgraniczenie statutu spadkowego i prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego na tle rozporządzenia spadkowego i regulacji krajowych dotyczących stosunków majątkowych między małżonkami oraz projektu rozporządzenia w sprawie małżeńskich ustrojów majątkowych, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe* (red. M. Pazdan, J. Górecki), Warszawa 2015. Zob. też literaturę do art. 66a PrPrywM.

- I Komentowany artykuł reguluje pozytywnie oraz negatywnie zakres zastosowania rozporządzenia. Ma znaczenie zarówno na płaszczyźnie proceduralnej, jak i kolizyjnej. Na drugiej z nich ustalenie zakresu regulacji statutu spadkowego wymaga uwzględnienia także treści art. 23 rozporządzenia Nr 650/2012, w szczególności jego ust. 2, w którym zawarto katalog przykładowych zagadnień obejmowanych przez statut spadkowy.

Spis treści

A. Uwagi ogólne	1	V. Zobowiązania alimentacyjne (lit. e)	17
B. Wyłączenie w sprawach podatkowych, celnych i administracyjnych	3	VI. Ważność formalna ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci (lit. f)	19
C. Wyłączenia wynikające z ust. 2	5	VII. Czynności prawne <i>inter vivos</i> (lit. g)	22
I. Stan cywilny i stosunki rodzinne (lit. a)	8	VIII. Prawo spółek, prawo spółdzielcze, osoby prawne (lit. h oraz i)	24
II. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych (lit. b)	10	IX. Trusty (lit. j)	28
III. Uznanie za zmarłego (lit. c)	13	X. <i>Numerus clausus</i> praw rzeczowych (lit. k)	29
IV. Matrzeńskie ustroje majątkowe (lit. d)	14	XI. Prawo rejestrowe (lit. l)	32

A. Uwagi ogólne

1. Komentowany artykuł reguluje przedmiotowy zakres stosowania rozporządzenia. Robi to zarówno pozytywnie (ust. 1 zd. 1), jak i negatywnie (ust. 1 zd. 2, ust. 2). Wyłączenia zawarte w ust. 2 mają spore znaczenie przy rozgraniczeniu zakresów regulacji statutu spadkowego i innych statutów. W tym procesie niezbędne jest uwzględnienie także wyliczenia zawartego w art. 23 ust. 2 rozporządzenia Nr 650/2012.

2. Zgodnie z ust. 1 zd. 1 komentowanego przepisu rozporządzenie znajduje zastosowanie w odniesieniu do „dziedziczenia majątku po osobach zmarłych”. Artykuł 3 ust. 1 lit. a rozporządzenia Nr 650/2012 wskazuje, że pojęcie „dziedziczenie” obejmuje „wszystkie formy przejścia składników majątku, praw i obowiązków na skutek śmierci, czy to na podstawie dobrowolnego rozrządzenia na wypadek śmierci, czy to w drodze dziedziczenia ustawowego”. Podobnie ujęto zakres przedmiotowy regulacji w motywie 9 rozporządzenia, w którym jest przy tym mowa o „cywilnoprawnych aspektach” dziedziczenia majątku.

B. Wyłączenie w sprawach podatkowych, celnych i administracyjnych

3. Przepis ust. 1 zd. 2 komentowanego przepisu precyzuje, że **rozporządzenia nie stosuje się do spraw podatkowych, celnych ani administracyjnych**. Nie oznacza to jednak, że nie stosuje się go w sprawach wymienionych kategorii do oceny prawnospadkowych kwestii wstępnych, zarówno o charakterze kolizyjnym, jak i proceduralnym. W tym zakresie treścią rozporządzenia związane są także organy podatkowe, celne i administracyjne.

3.1. Rozporządzenie nie narusza jednak autonomii podatkowej państw członkowskich, w tym w obszarze podatku od spadków (por. motyw 10). Ustawodawca podatkowy decyduje także o sukcesji praw i zobowiązań wynikających ze stosunków podatkowych, przy czym może odsyłać w tym zakresie do regulacji prawa spadkowego. Również proceduralne ograniczenia związane z opodatkowaniem spadków, w tym uzależniające możliwości rozporządzania majątkiem spadkowym od wcześniejszego rozliczenia podatku od spadku, mogą być przez państwa członkowskie nakładane na spadkobierców niezależnie od regulacji rozporządzenia. W Polsce można w tym kontekście wskazać art. 19 ust. 6 PodSpDarU, w którym zbycie lub obciążenie przez spadkobiercę majątku spadkowego przy udziale notariusza uzależniono w praktyce od przedstawienia **zaświadczenia potwierdzającego rozliczenie podatku od spadków** albo zgody naczelnika urzędu skarbowego na dokonanie danej czynności. Polski notariusz będzie zatem wymagał przedłożenia takiego zaświadczenia niezależnie od europejskiego poświadczenia spadkowego albo krajowego instrumentu legalizacyjnego, wykazujących przynależność spadkobiercy zgodnie z rozporządzeniem.

3.2. *P. Mankowski* [Kommentar zur EU-Erbrechtsverordnung (red. *A. Deixler-Hüber, M. Schauer*), Wiedeń 2015, art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 3] uznaje, że niezależnie od omawianego wyłączenia statut spadkowy reguluje kwestię ewentualnych roszczeń regresowych między spadkobiercami o rozliczenie zapłaconego podatku od spadków. *A. Dutta* [Münchener Kommentar zum BGB, t. 10 (red. *J. v. Hein*), Monachium 2015, art. 63 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 9] uważa natomiast, że statut spadkowy znajduje tu zastosowanie dopiero, gdy prawo podatkowe kwalifikuje podatek jako dług spadkowy i odsyła tym samym do właściwego prawa spadkowego.

3.3. Wśród zagadnień ogólnego prawa administracyjnego objętych omawianym wyłączeniem wskazać można regulacje administracyjne dotyczące pochówku i grzebania zwłok, a także transplantologii. Także one odsyłać mogą jednak do prawa spadkowego, co pociąga za sobą w sprawach międzynarodowych konieczność sięgania po regulacje rozporządzenia (por. pkt G.I komentarza do art. 64 PrPrywM).

4. Omawianym wyłączeniem objęta jest też sukcesja (zarówno w zakresie obowiązków, jak i praw) w obszarze **prawa ubezpieczeń społecznych** [tak też *A. Dutta*, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. *J. v. Hein*), art. 63 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 9].

C. Wyłączenia wynikające z ust. 2

5. Przepis ust. 2 komentowanego artykułu zawiera **katalog wyłączeń** z zakresu zastosowania rozporządzenia. Obejmuje on zarówno aspekty o ewidentnie prawnospadkowym charakterze (lit. f), jak i materię innych statutów, która jedynie na zasadzie doprecyzowania wyjęta została spod zakresu regulacji rozporządzenia.

6. Natura niektórych wyłączeń sprawia, że dotyczą one jedynie płaszczyzny kolizyjnej (np. lit. f). Zasadą jest jednak, że wyłączenia obejmują cały zakres regulacyjny rozporządzenia, tj. zarówno kwestie kolizyjne, jak i proceduralne.

7. W literaturze uważa się, że katalog wyłączeń zawarty w ust. 2 komentowanego przepisu ma **charakter zamknięty**.

7.1. Por. *A. Dutta*, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. *J. v. Hein*), art. 63 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 8; *P. Mankowski*, w: Kommentar (red. *A. Deixler-Hüber, M. Schauer*), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 3.

I. Stan cywilny i stosunki rodzinne (lit. a)

8. Stan cywilny i kwestie prawnorodzinne nie podlegają rozporządzeniu. Te – mające wyrażony wpływ na uprawnienia do sukcesji spadkowej – stosunki prawne (małżeństwo, pokrewieństwo, adopcja) stanowią tym samym **kwestie wstępne**, niepodlegające regulacjom statutu spadkowego. Prawo właściwe należy ustalić każdorazowo z zastosowaniem stosownej szczególnej normy kolizyjnej.

9. O ile sam stosunek adopcji podlega odrębnemu statutowi adopcji, w literaturze wyrażony jest pogląd, że kwestia **spadkowych skutków adopcji** (np. uprawnienie do dziedziczenia przy adopcji pełnej albo niepełnej) podlega regulacji statutu spadkowego. Por. *A. Dutta*, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. *J. v. Hein*), art. 63 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 8; *P. Mankowski*, w: Kommentar (red. *A. Deixler-Hüber, M. Schauer*), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 14.

II. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych (lit. b)

10. Szczegółne aspekty **zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych** osób fizycznych, takie jak zdolność dziedziczenia (art. 23 ust. 2 lit. c rozporządzenia Nr 650/2012)

czy zdolność testowania (art. 26 ust. 1 lit. a rozporządzenia Nr 650/2012), stanowią domenę statutu spadkowego. Jeśli ten uzależnia je jednak od posiadania ogólnej zdolności prawnej, czy zdolności do czynności prawnych, także w tym obszarze oba zagadnienia stanowiąc będą kwestie wstępne. W polskim obszarze prawnym prawa właściwego poszukiwać należy co do zasady na podstawie art. 11 PrPrywM.

11. Wyłączenie obejmujące zdolność prawną osób fizycznych rozciąga się na płaszczyznę **ochrony dóbr osobistych** po śmierci. Dotyczy to także losu zwłok spadkodawcy, w tym prawa do ich pochowania. Prawa właściwego w tych kwestiach należy poszukiwać zasadniczo przy zastosowaniu art. 16 PrPrywM.

11.1. Por. A. Dutta, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. J. v. Hein), art. 63 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 8; P. Mankowski, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 17. Por. też pkt G.I komentarza do art. 64 PrPrywM.

12. Wyłączenie w zakresie zdolności do czynności prawnych dotyczy także **ustawowej reprezentacji osób nieposiadających pełnej zdolności do czynności cywilnoprawnych**, na czele z reprezentacją małoletnich spadkobierców w sprawach spadkowych. Nie jest to materia ani statutu spadkowego, ani – w zakresie reprezentacji przy składaniu oświadczeń w przedmiocie przyjęcia spadku – statutu formy składanego oświadczenia (por. art. 28 rozporządzenia Nr 650/2012). Prawo właściwe w zakresie reprezentacji małoletniego wskazuje art. 17 Konwencji z 19.10.1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158). Szerzej zob. pkt G.V.3 komentarza do art. 64 PrPrywM.

12.1. Odmiennie kwestia wygląda natomiast w zakresie **wpływu testatora na sposób korzystania z majątku spadkowego przeznaczonego małoletniemu** (innej osobie nieposiadającej pełnej zdolności do czynności prawnych). Niezależnie od tego, czy na płaszczyźnie prawa merytorycznego instrumenty wywierania takiego wpływu uregulowane są w prawie spadkowym (wykonawca testamentu), czy w prawie rodzinnym (zarządca w trybie art. 102 KRO i in.), wpływ ten stanowi materię regulowaną przez statut spadkowy, a nie prawo właściwe dla wykonywania władzy rodzicielskiej.

12.2. Co do płaszczyzny jurysdykcyjnej w zakresie reprezentacji małoletnich w sprawach spadkowych por. wyr. TSUE z 6.10.2015 r., C-404/14, *Matoušková*, Legalis, a także postępowanie prejudycjalne w sprawie C-565/16, *Saponaro i Xylina*.

III. Uznanie za zmarłego (lit. c)

13. Wyłączenie z zakresu stosowania rozporządzenia „kwestii dotyczących zaginięcia, nieobecności lub uznania za zmarłą osoby fizycznej” z jednoczesnym poddaniem statutowi spadkowemu kwestii „przyczyn, czasu i miejsca otwarcia spadku” (art. 23 ust. 2 lit. a rozporządzenia Nr 650/2012) powoduje rozbieżne interpretacje w zakresie rozgraniczenia zakresów regulacji statutu spadkowego i statutu uznania za zmarłego.

13.1. Por. szerzej pkt B.II komentarza do art. 23 oraz pkt A komentarza do art. 32 rozporządzenia Nr 650/2012.

IV. Małżeńskie ustroje majątkowe (lit. d)

14. Wyłączenie obejmuje **kwestie majątkowe wynikające z małżeństwa** i związków o charakterze zbliżonym (zarejestrowane konkubinaty, rejestrowane związki homoseksualne) oraz kwestie wynikające z ich ustania albo rozwiązania.

14.1. Rozporządzenia unijne regulujące zagadnienia majątkowe małżeńskie przyjęte zostały w trybie wzmocnionej współpracy (rozporządzenie Rady (UE) Nr 2016/1103 z 24.6.2016 r. wdrażające wzmoc-

nioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych, Dz.Urz. UE L Nr 183, s. 1 ze zm.; rozporządzenie Rady (UE) Nr 2016/1104 z 24.6.2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich, Dz.Urz. UE L Nr 183, s. 30 ze zm.), w której Polska nie uczestniczy. Będą one stosowane od 29.1.2019 r., a w części kolizyjnej w stosunku do związków zawartych od tej daty lub par, które po tej dacie dokonały wyboru prawa (por. art. 69 rozporządzenia Nr 2016/1103). Do czasu ewentualnego rozpoczęcia stosowania tych rozporządzeń także w Polsce znajdują w tym obszarze zastosowanie krajowe normy kolizyjne i proceduralne.

15. Jako materia spadkowa podlegająca statutowi spadkowemu powinny być kwalifikowane uprawnienia małżonka do majątku spadkowego wynikające ze śmierci spadkodawcy, takie np. jak przewidziane w art. 923 KC. Wynika to z art. 23 ust. 2 lit. b *in fine* rozporządzenia Nr 650/2012.

15.1. Podobnie *P. Mankowski* [Kommentar (red. *A. Deixler-Hüber, M. Schauer*), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 38], który podaje przykłady instytucji wynikających z § 758 KC austr. oraz § 1969 KC niem.

16. Spory interpretacyjne budzi kwestia kolizyjnoprawnej kwalifikacji udziału w spadku nabywanego przez małżonka zgodnie z § 1371 ust. 1 KC niem. tytułem wyrównania dorobków w ustawowym ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków prawa niemieckiego (*Zugewinnngemeinschaft*), w tym ujawniania takiego udziału w spadku w europejskim poświadczeniu spadkowym. Problem ten jest przedmiotem pytania prejudycjalnego rozpatrywanego przez TSUE w sprawie C-558/16, *Mahnkopf*, Legalis.

16.1. Szerzej w języku polskim *M. Margoński*, Ujawnienie w europejskim poświadczeniu spadkowym udziału w spadku nabytego tytułem wyrównania dorobków w małżeństwie spadkodawcy i spadkobiercy – glosa do postanowienia Kammergericht w Berlinie z dnia 25 października 2016 r. 6 W 80/16 (pytanie prejudycjalne w sprawie C-558/16, *Mahnkopf*), *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego* 2017, t. 15, s. 176–189.

V. Zobowiązania alimentacyjne (lit. e)

17. Materia **prawa alimentacyjnego** jest przedmiotem odrębnego rozporządzenia Rady (WE) Nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L Nr 7, s. 1 ze zm.).

18. Wynikające z komentowanego artykułu wyłączenie nie obejmuje jednak zobowiązań alimentacyjnych „powstających wskutek śmierci”. Wiąże się to z okolicznością, że jednym z mechanizmów ochrony osób najbliższych spadkodawcy (por. art. 23 ust. 2 lit. h rozporządzenia Nr 650/2012) – obok systemu rezerwy i zachowku – jest przyznanie im w określonych sytuacjach roszczenia alimentacyjnego (np. *family provisions* w prawie angielskim). Tego rodzaju roszczenia alimentacyjne są objęte zakresem rozporządzenia Nr 650/2012.

18.1. Za objęte zakresem stosowania rozporządzenia uznaje roszczenia wynikające z art. 938 KC słusznie *J. Pisuliński*, *Zagraniczne orzeczenia, ugody sądowe i dokumenty urzędowe w rozporządzeniu 650/2012, w: Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi* (red. *A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko*), Warszawa 2014, s. 292, przyp. 16.

VI. Ważność formalna ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci (lit. f)

19. Wykluczenie z zakresu zastosowania rozporządzenia ważności formalnej ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci odnosi się do **testamentów ustnych** (w tym testamentów audio i wideo) oraz **ustnych umów dziedziczenia**.

20. W pierwszej kategorii w polskim systemie prawnym prawo właściwe ustala się na podstawie postanowień konwencji haskiej z 5.10.1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych (por. art. 10 KonwHaska).

21. W kategorii drugiej, której nie reguluje konwencja haska, w Polsce należałoby natomiast wyprowadzić normę kolizyjną z uchylonego w związku z rozpoczęciem stosowania rozporządzenia Nr 650/2012 art. 66 ust. 2 PrPrywM i zastosować odpowiednio normy konwencji haskiej. Por. pkt A komentarza do art. 27 rozporządzenia Nr 650/2012.

20.1. W państwach członkowskich, które nie są stronami konwencji haskiej, oraz państwach członkowskich, które złożyły zastrzeżenia w trybie art. 10 KonwHaska, w określonych tam kategoriach spraw będą nadal znajdowały zastosowanie krajowe normy kolizyjne.

VII. Czynności prawne *inter vivos* (lit. g)

22. Za omawianym wyłączeniem przemawia nie tylko ogólna potrzeba rozgraniczenia zakresu statutu spadkowego i statutu umownego. Motywem prawodawcy unijnego jest w dużej mierze potrzeba zabezpieczenia pewności obrotu prawnego. Omawiane wyłączenie odnosi się bowiem do przesunięć dokonywanych w przeważającej mierze w drodze czynności *inter vivos*. Oprócz wymienionych umów darowizny, anglosaskiej instytucji *joint tenancy* (współwłasność z zastrzeżeniem przejścia prawa na pozostającego przy życiu współwłaściciela), funduszy emerytalnych i umów ubezpieczenia obejmuje ono przykładowo także usługi bankowe. Zakresem wyłączenia objęta jest również sukcesja syngularna uregulowana w takich wypadkach w sposób szczególny, tj. poza systemem uregulowań spadkowych (np. zapis bankowy).

23. Zastrzeżenie odnoszące się do art. 23 ust. 2 lit. i rozporządzenia Nr 650/2012 przesądza jednocześnie, że prawnospadkowe skutki takich przesunięć *inter vivos* czy sukcesji syngularnej odbywającej się na podstawie statutu danej czynności, takie jak roszczenia zachowkowe czy możliwości rozliczenia przy dziale spadku, stanowią domenę statutu spadkowego. Por. komentarz do tego przepisu.

VIII. Prawo spółek, prawo spółdzielcze, osoby prawne (lit. h oraz i)

24. Omawiane wyłączenia dotyczą rozgraniczenia między statutem spadkowym a statutem osób prawnych (statutem personalnym innych jednostek organizacyjnych). Wyłączenia rozumieć należy funkcjonalnie. Nie ma tu znaczenia osobowy lub kapitałowy charakter danej osoby prawnej, a także przysługiwanie albo nieprzysługiwanie danej jednostce osobowości prawnej [P. Mankowski, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 57].

25. Statut personalny danej osoby reguluje zatem w pierwszej kolejności istnienie osoby prawnej i jej ewentualne ustanie (rozwiązanie) na skutek śmierci spadkodawcy [A. Dutta, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. J. v. Hein), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 26; P. Mankowski, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 59].

26. Statut personalny danej osoby reguluje także dziedziczność praw przysługujących członkom, w tym kontraktowe możliwości kształtowania tej dziedziczności, ewentualną sukcesję syngularną w tym zakresie, rozliczenia finansowe z następcami prawnymi osób niedziedziczących praw spadkobiercy itd. [P. Mankowski, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 58]. Statut personalny właściwej osoby będzie tym samym decydował przykładowo, czy do spadku wchodzi prawa

udziałowe, czy roszczenia związane z wykluczeniem dziedziczności takich praw [A. Dutta, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. J. v. Hein), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 26].

27. Statut danej osoby prawnej reguluje także zasady odpowiedzialności osobistej jej członków. O ile członkowie (ich następcy prawni) odpowiedzialność taką ponoszą, dodatkowy „filtr” w analizie prawnej dotyczącej odpowiedzialności następcy prawa spadkowego za konkretne zobowiązanie wynikać może z zasad odpowiedzialności za długi spadkowe regulowanych przez statut spadkowy. Podobnie P Mankowski, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 61.

IX. Trusty (lit. j)

28. Do zakresu omawianego wyłączenia odnosi się motyw 13 rozporządzenia Nr 650/2012. Zgodnie z nim „Kwestie dotyczące tworzenia i rozwiązywania trustów oraz zarządzania nimi również powinny zostać wyłączone z zakresu stosowania niniejszego rozporządzenia. Nie należy tego postrzegać jako ogólnego wyłączenia trustów. W przypadku gdy trust tworzony jest na mocy testamentu lub na podstawie ustawy w związku z dziedziczeniem ustawowym, w odniesieniu do przeniesienia składników majątku i określenia beneficjentów powinno mieć zastosowanie prawo właściwe dla dziedziczenia na mocy niniejszego rozporządzenia”.

28.1. Szerzej na temat kolizyjnoprawnej kwalifikacji trustów w języku polskim M. Zachariasiewicz, Trust i inne stosunki powiernicze w prawie porównawczym i prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 2016.

X. Numerus clausus praw rzeczowych (lit. k)

29. Omawiane wyłączenie dotyczy rozgraniczenia statutów spadkowego i rzeczowego. Jego zakres budzi wiele wątpliwości i będzie w przyszłości przedmiotem sporów. Niewątpliwie wyłączeniem objęty jest **katalog typów praw rzeczowych**. Statut spadkowy nie może doprowadzić do wykreowania prawa rzeczowego nieznanego prawu miejsca położenia rzeczy (motyw 15 zd. 2 i n. rozporządzenia Nr 650/2012). W takich przypadkach może zachodzić konieczność dokonania dostosowania w trybie art. 31 rozporządzenia Nr 650/2012 (por. motyw 16 rozporządzenia Nr 650/2012).

30. W wyroku z 12.10.2017 r., C-218/16, *Kubicka*, Legalis, TSUE odrzucił próby objęcia omawianym wyłączeniem także **skutków rzeczowych zapisów windykacyjnych**, uznając, że **sposoby przenoszenia prawa** (podstawy nabycia) nie są tym wyłączeniem objęte (pkt 50 uzasadnienia). Art. 1 ust. 2 lit. k rozporządzenia Nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie odmowie uznania w państwie członkowskim, którego system prawny nie zna instytucji zapisu windykacyjnego, skutków rzeczowych zapisu windykacyjnego wywieranych zgodnie ze statutem spadkowym z chwilą otwarcia spadku.

30.1. W uzasadnieniu wyroku TSUE wskazał, że omawianym wyłączeniem objęte są „kwalifikacja rzeczy i praw oraz ustalenie uprawnień osoby uprawnionej z tytułu tychże praw” (pkt 47 uzasadnienia), a także „istnienie oraz katalog praw rzeczowych w systemie prawnym państw członkowskich (zasada *numerus clausus*)” (pkt 48 uzasadnienia).

30.2. W opinii rzecznika generalnego Y. Bota w sprawie C-218/16, *Kubicka*, pkt 48 stwierdzono: „(...) wyłączenie przewidziane w art. 1 ust. 2 lit. k) rozporządzenia nr 650/2012 nie dotyczy owej różnicy w sposobie przeniesienia. Jedynie bowiem określenie charakteru i liczby praw rzeczowych musi pozostać w kompetencji prawa położenia nieruchomości, tak jak to zostało wyjaśnione bardzo jasno w motywie 15 rozporządzenia.”

31. Granice omawianego wyłączenia będą wymagały dalszego precyzowania w orzecznictwie TSUE. Do istotniejszych praktycznie wątpliwości zaliczyć należy skutki rzeczowe podważenia powierniczego przewidywanego przez obcy statut spadkowy w systemach prawnych odrzucających tego rodzaju konstrukcję prawną (w tym w prawie polskim).

31.1. *P. Mankowski* [Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 88] obejmuje zakresem omawianego wyłączenia także prawa do dóbr niematerialnych i ewentualne przypadki sukcesji syngularnej oraz pośmiertnej ochrony praw pierwotnie uprawnionego (twórcy, wynalazcy). Wydaje się, że szczególny tryb sukcesji w takich wypadkach objęty jest wyłączeniem wynikającym z lit. g.

31.2. Szerzej na temat styku statutu spadkowego i rzeczowego w europejskim prawie kolizyjnym: *J. Pisuliński*, W sprawie rozgraniczenia statutu rzeczowego i spadkowego. Uwagi na tle projektu rozporządzenia w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie utworzenia europejskiego certyfikatu spadkowego, PPPM 2010, t. 10; *J. Górecki*, Nieruchomość jako składnik spadku – uwagi na tle Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012, w: Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi (red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko), Warszawa 2014; *tenże*, Rozgraniczenie statutu spadkowego i statutu rzeczowego na tle rozporządzenia spadkowego, w: Nowe europejskie prawo spadkowe (red. M. Pazdan, J. Górecki), Warszawa 2015.

XI. Prawo rejestrowe (lit. I)

32. Regulacje rozporządzenia nie naruszają krajowego **prawa rejestrowego**. Przedmiotem ochrony są rejestry nieruchomości (wieczystoksięgowe), handlowe (spółek), przedsiębiorców, rejestry zastawów.

33. Omawiane wyłączenie dotyczy niewątpliwie **skutków wpisu (braku wpisu) do rejestru**. Prawo rejestrowe może zwłaszcza nadawać wpisowi walor konstytutywny (por. motyw 19 zd. 1 rozporządzenia Nr 650/2012). Oznacza to, że następca prawa spadkowego może nie móc wykonywać w obrocie prawnym nabytych praw do czasu ujawnienia nabycia w odpowiednim rejestrze.

34. Także **procedura prowadzenia rejestrów** czy właściwość organów rejestrowych stanowią wyłączną domenę statutu rejestrowego. Zakresem wyłączenia objęte jest jednak także materialne prawo rejestrowe (np. rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych, nabycie od nieuprawnionego w dobrej wierze itd.).

35. Duże spory budzi natomiast znaczenie „**wymogów prawnych wpisu**” czy „warunków prawnych wpisu” (motyw 18 zd. 2 rozporządzenia Nr 650/2012). Chodzi tu o dokumenty będące podstawą wpisu inne niż wykazujące sukcesję spadkową i podstawy proceduralne, a nie materialnoprawne [tak też *A. Dutta*, w: Münchener Kommentar, t. 10 (red. *J. v. Hein*), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 32; *A. Köhler*, w: Nachfolgerecht (red. *L. Kroiß, C.-H. Horn, D. Solomon*), Baden-Baden 2015, art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 22]. Taki sposób sformułowania wyłączenia dawał państwowym członkowskim punkt zaczepienia dla prób poddawania prawu rejestrowemu także materialnoprawnych podstaw wpisów, co zostało odrzucone przez TSUE w wyroku z 12.10.2017 r., C-218/16, *Kubicka*, Legalis. W kontekście skutków rzeczowych zapisów windykacyjnych stwierdzono w nim, że przesłanki nabycia praw nie należą do katalogu kwestii wyłączonych z zakresu zastosowania rozporządzenia Nr 650/2012 zgodnie z omawianym przepisem (pkt 54 uzasadnienia).

35.1. Por. *P. Mankowski*, w: Komentarz (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 94 i cyt. tam literatura; *G. Hohloch*, w: *H.P. Westermann, B. Grunewald, G. Maier-Reimer*, Erman. Bürgerliches Gesetzbuch, t. II, Kolonia 2014, art. 2 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 14; krytycznie wobec takiej wykładni *M. Margoński*, Skutki rzeczowe zapisu windykacyjnego na tle

rozporządzenia spadkowego, w: Nowe europejskie prawo spadkowe (red. *M. Pazdan, J. Górecki*), Warszawa 2015, s. 220; podobnie *J. Górecki*, Nieruchomość jako składnik spadku – uwagi na tle Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (EU) Nr 650/2012, w: Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga dedykowana profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi (red. *A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszk*), Warszawa 2014, s. 117.

35.2. Próby kwestionowania materialnoprawnych rozstrzygnięć statutu spadkowego z powołaniem na omawiane wyłączenie uznano za niezasadne w opinii rzecznika generalnego *Y. Bota* w sprawie C-218/16, *Kubicka*, pkt 60, gdzie stwierdzono: „Zastrzeżenie to musi bowiem być powiązane z zasadą jedności prawa spadkowego, przewidzianą w art. 23 ust. 2 lit. e) rozporządzenia nr 650/2012, zgodnie z którym prawo spadkowe normuje »przejście składników majątku, praw i obowiązków [...] na spadkobierców oraz [...] na zapisobierców«. Odmienna wykładnia prowadziłaby do znacznego ograniczenia zakresu owej zasady i nie uwzględniałaby celu realizowanego przez prawodawcę Unii.”, stwierdzając ponadto w pkt 56 tej opinii, że „wymogi prawne wpisu» nie dotyczą materialnoprawnych warunków przeniesienia prawa rzeczowego”. Ocenę rzecznika podzielił TSUE w wyroku z 12.10.2017 r., C-218/16, *Kubicka*, Legalis (pkt 54 i n. uzasadnienia).

(...)

Rozdział III. Prawo właściwe

Art. 20. [Powszechne stosowanie]

Prawo wskazane przez niniejsze rozporządzenie stosuje się niezależnie od tego, czy jest ono prawem państwa członkowskiego.

Literatura: zob. literaturę do art. 66a PrPrywM.

- I Normy kolizyjne rozporządzenia mają charakter uniwersalny i podlegają zastosowaniu nie tylko w stosunkach między państwami członkowskimi stosującymi rozporządzenie.
- II Rozporządzenie wskazuje prawo właściwe w sprawach spadkowych na styku „z całym światem”, derogując w tym zakresie krajowe unormowania kolizyjne państw członkowskich stosujących rozporządzenie.

Spis treści

A. Wszechstronny charakter norm kolizyjnych rozporządzenia 1

B. Wielka Brytania, Irlandia, Dania jako państwa trzecie 4

C. Rozporządzenie a państwa trzecie 5

A. Wszechstronny charakter norm kolizyjnych rozporządzenia

1. Rozporządzenie zawiera w części kolizyjnej normy **zupełne, wszechstronne, o nieograniczonym zakresie regulacji**.

1.1. Odpowiednikami komentowanego artykułu są art. 2 rozporządzenia Rzym I i art. 3 rozporządzenia Rzym II.

2. Normy rozporządzenia są podstawą wskazywania prawa właściwego w każdej sprawie spadkowej po spadkodawcy zmarłym w dniu lub po dniu 17.8.2015 r. (art. 83 ust. 1 rozpo-

rządzenia Nr 650/2012), w której regulacje rozporządzenia nie ustępują konwencji bilateralnej obowiązującej w stosunkach z państwem trzecim (art. 75 ust. 2 rozporządzenia Nr 650/2012).

2.1. Normy kolizyjne rozporządzenia obowiązują tym samym w stosunkach zarówno między państwami członkowskimi stosującymi rozporządzenie, jak i państwami trzecimi; mogą prowadzić do właściwości zarówno prawa państw członkowskich stosujących rozporządzenie, jak i prawa państw trzecich. W zależności od tego, czy prawo uznawane za właściwe jest prawem państwa członkowskiego, czy państwa trzeciego, zastosowaniu może natomiast podlegać mechanizm odesłania (por. art. 34 rozporządzenia Nr 650/2012).

2.2. Także normy jurysdykcyjne rozporządzenia stosowane są w stosunkach „z całym światem”. Prawodawca unijny inaczej reguluje natomiast jurysdykcję w sprawach pomiędzy państwami członkowskimi stosującymi rozporządzenie (por. art. 4 i n. rozporządzenia Nr 650/2012) niż w sprawach na styku z państwem trzecim (art. 10 rozporządzenia Nr 650/2012).

3. W opisanych kategoriach spraw normy rozporządzenia w zasadzie wyparły regulacje krajowego prawa prywatnego międzynarodowego w poszczególnych państwach członkowskich stosujących rozporządzenie (por. jednak pkt A komentarza do art. 27 rozporządzenia Nr 650/2012).

3.1. Również krajowe normy jurysdykcyjne zostały derogowane przez normy rozporządzenia. Prawo krajowe nadal determinuje natomiast stopień otwartości systemów prawnych poszczególnych państw członkowskich na orzeczenia i rozstrzygnięcia w sprawach spadkowych pochodzące z państw trzecich, gdyż rozporządzenie reguluje uznawanie jedynie w stosunkach między państwami członkowskimi stosującymi rozporządzenie.

B. Wielka Brytania, Irlandia, Dania jako państwa trzecie

4. Trzy spośród państw członkowskich UE (Wielka Brytania, Irlandia i Dania) nie stosują rozporządzenia i nie są nim związane (por. motywy 82 i 83 rozporządzenia Nr 650/2012). Państwa te traktowane są we wszystkich obszarach regulacyjnych rozporządzenia jak państwa trzecie.

4.1. Przy wynikającej z miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy właściwości prawa tych krajów bada się tym samym kwestię odesłania (art. 34 rozporządzenia Nr 650/2012), w stosunkach z wymienionymi krajami stosuje się normy jurysdykcyjne obowiązujące w wypadkach państw trzecich (art. 10 rozporządzenia Nr 650/2012), a orzeczenia i rozstrzygnięcia pochodzące z tych krajów podlegają uznaniu nie w trybie rozporządzenia (art. 39 i n. rozporządzenia Nr 650/2012), ale zgodnie z prawem krajowym (w Polsce – art. 1145 i n. KPC).

C. Rozporządzenie a państwa trzecie

5. Stosowanie norm kolizyjnych rozporządzenia w stosunkach z państwami trzecimi przez państwa członkowskie stosujące rozporządzenie ma charakter jednostronny. Rozporządzenie reguluje prawo właściwe w sprawie polsko-niemiecko-szwajcarskiej, polsko-francusko-norweskiej czy polsko-irlandzkiej wyłącznie z polskiego, niemieckiego i francuskiego punktu widzenia. Państwa trzecie natomiast prawo właściwe w sprawach spadkowych ustalają nadal, korzystając z własnych norm kolizyjnych. Szwajcarzy, Irlandczycy, Norwegowie w tej samej sprawie spadkowej stosować będą własne prawo prywatne międzynarodowe. Państwa trzecie same decydują więc przykładowo o łącznikach wskazujących prawo właściwe czy o dopuszczalnym zakresie swobody w zakresie wyboru prawa.

5.1. Nie oznacza to, że normy rozporządzenia pozostają dla państw trzecich w międzynarodowych sprawach spadkowych zupełnie bez znaczenia. Państwo trzecie może bowiem badać normy kolizyjne

rozporządzenia pod kątem odesłania. Rozstrzygając w przedmiocie uznania we własnym obszarze prawnym skutków europejskiego poświadczenia spadkowego (art. 69 rozporządzenia Nr 650/2012), państwo trzecie może być skonfrontowane z koniecznością dokonania oceny charakteru tego instrumentu prawnego na gruncie rozporządzenia.

6. Zaplanowanie sukcesji spadkowej, a częściowo także przeprowadzenie sprawy spadkowej po otwarciu spadku, wymaga tym samym od praktyka uwzględnienia nie tylko perspektywy europejskiej, determinowanej przez rozporządzenie i wiążącej w państwach członkowskich je stosujących, ale także perspektywy państwa trzeciego relewantnego w danej sprawie.

Art. 21. [Zasada ogólna]

1. Jeżeli przepisy niniejszego rozporządzenia nie stanowią inaczej, prawem właściwym dla ogółu spraw dotyczących spadku jest prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci.

2. W przypadku gdy wyjątkowo, ze wszystkich okoliczności sprawy jasno wynika, że w chwili śmierci zmarły był w sposób oczywisty bliżej związany z państwem innym niż państwo, którego prawo byłoby właściwe na mocy ust. 1, prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo tego innego państwa.

Literatura: *M. Pazdan*, Statut spadkowy w świetle rozporządzenia spadkowego, w: Nowe europejskie prawo spadkowe (red. *M. Pazdan, J. Górecki*), Warszawa 2015; *D. Solomon*, Die allgemeine Kollisionsnorm (Art. 21, 22 EuErbVO), w: Die Europäische Erbrechtsverordnung (red. *A. Dutta, S. Herrler*), Monachium 2014; *K. Weitz*, Jurysdykcja krajowa w sprawach spadkowych w świetle rozporządzenia spadkowego, w: Nowe europejskie prawo spadkowe (red. *M. Pazdan, J. Górecki*), Warszawa 2015; *A. Wysocka-Bar*, Prawo właściwe dla dziedziczenia według unijnego rozporządzenia dotyczącego spraw spadkowych, KPP 2012, Nr 4. Zob. też literaturę do art. 66a PrPrywM.

- I Komentowany artykuł zawiera ogólną zasadę wskazania prawa regulującego ogół spraw dotyczących spadku na podstawie łącznika ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy.
- II Przepis ust. 2 zawiera klauzulę ściślejszego związku, która w wyjątkowych wypadkach pozwala na skorygowanie osiągniętego wyniku.

Spis treści

A. Ogół spraw dotyczących dziedziczenia	1	E. Reguła korekcyjna silniejszego związku	10
B. Kolizyjna jednolitość spadku	2	F. Inne odstępstwa od zasady wyznaczania statutu spadkowego przez ostatnie miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy	15
C. Łącznik miejsca zwykłego pobytu	3		
D. Rozstrzygnięcia praktyki w zakresie miejsca zwykłego pobytu w rozumieniu rozporządzenia	7		

A. Ogół spraw dotyczących dziedziczenia

1. Komentowany artykuł reguluje statut spadkowy, któremu podlega „ogół spraw dotyczących spadku”. Chodzi tu o sprawy dotyczące „dziedziczenia” w rozumieniu art. 3 lit. a rozporządzenia Nr 650/2012, a zatem o ogólny statut spadkowy. Zakresowi statutu spadkowego poświęcony jest art. 23 rozporządzenia Nr 650/2012.

1.1. W literaturze poddano słusznej krytyce brzmienie polskiego przekładu komentowanego artykułu i posłużenie się sformułowaniem „ogół spraw dotyczących spadku” (zamiast zdefiniowanym pojęciem „dziedziczenia”) jako nieoddającym należycie sensu tekstu sformułowanego w wersjach roboczych (*the succession* w wersji angielskiej oraz *une succession* w wersji francuskiej). Por. A. Wysocka-Bar, Prawo właściwe dla dziedziczenia, s. 925; M. Czepelak, Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej, Warszawa 2015, Nb 4.20 i n., s. 101–105.

B. Kolizyjna jednolitość spadku

2. Statut spadkowy ma charakter co do zasady jednolity. Prawu właściwemu podlega dziedziczenie całego majątku spadkowego (nieruchomego i ruchomego), bez względu na miejsce jego położenia (por. motyw 37 zd. 4 rozporządzenia Nr 650/2012). Nie ma tu znaczenia, czy statut spadkowy podlega ustaleniu na podstawie łącznika obiektywnego (ust. 1), czy przy użyciu klauzuli korekcyjnej (ust. 2).

2.1. Od reguły jednolitości statutu spadkowego mogą zachodzić wyjątki wynikające z częściowego odesłania przewidzianego przez prawo kolizyjne państwa trzeciego, w którym spadkodawca miał ostatnie miejsce zwykłego pobytu (por. art. 34 rozporządzenia Nr 650/2012). Również wyparcie norm kolizyjnych rozporządzenia przez normy konwencji bilateralnych z państwami trzecimi (por. art. 75 rozporządzenia Nr 650/2012) może prowadzić do rozczłonkowania statutu spadkowego.

C. Łącznik miejsca zwykłego pobytu

3. Podstawowym łącznikiem wskazującym statut spadkowy jest łącznik miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy z chwili śmierci.

3.1. Ten sam łącznik decyduje zasadniczo o właściwości jurysdykcyjnej organów państwa członkowskiego ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy (art. 4 rozporządzenia Nr 650/2012). W założeniu przyjmuje się więc zbieżność *forum* i *ius*, a państwo członkowskie ostatniego miejsca zwykłego pobytu ma jako statut spadkowy stosować najczęściej prawo własne.

3.2. W polskiej wersji językowej (i nie tylko w niej) niezbyt fortunnie posłużono się nazwą „zmarły”, stanowiącą dosłowne tłumaczenie angielskiego *the deceased* i francuskiego *le défunt*, podczas gdy należałoby posłużyć się raczej terminem „spadkodawca”, jak uczyniono to w niemieckiej (*Erblasser*) czy czeskiej (*Zůstavitel*) wersji językowej. Należy zatem przyjąć, że chodzi o ostatnie miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy. Tak M. Czepelak, Autonomia woli, Nb 4.12, s. 97 i n.

4. Rozporządzenie nie definiuje pojęcia autonomicznie rozumianego „miejsca zwykłego pobytu”, nie zawiera też żadnych domniemań pomocnych w jego ustaleniu. Mimo tożsamości obu pojęć, nie należy przenosić wniosków wypracowanych w tym zakresie na gruncie krajowego prawa kolizyjnego (por. pkt D.IV.3 komentarza do art. 64 PrPrywM).

4.1. Motyw 23 rozporządzenia Nr 650/2012 zawiera następujące stwierdzenia odnoszące się do tego pojęcia: „Aby ustalić miejsce zwykłego pobytu, organ zajmujący się sprawą spadkową powinien dokonać ogólnej oceny okoliczności życia zmarłego w latach poprzedzających jego śmierć i w chwili jego śmierci, uwzględniając wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności czas trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności. Tak ustalone miejsce zwykłego pobytu powinno wykazywać ścisły i stabilny związek z danym państwem, uwzględniając konkretne cele niniejszego rozporządzenia”.

4.2. Zostały one rozwinięte w motywie 24: „W niektórych przypadkach ustalenie miejsca zwykłego pobytu zmarłego może okazać się skomplikowane. Taka sytuacja może nastąpić w szczególności w przypadku, gdy zmarły z powodów zawodowych lub ekonomicznych wyjechał za granicę, aby tam pracować, czasem na długi okres, ale zachował ścisły i stabilny związek ze swoim państwem pochodzenia. W takim przypadku – w zależności od okoliczności danej sprawy – zmarłego można by uznać za nadal posiadającego miejsce zwykłego pobytu w państwie pochodzenia, w którym znajdował się ośrodek

interesów jego życia rodzinnego i społecznego. Inne złożone przypadki mogą dotyczyć sytuacji, gdy zmarły mieszkał na zmianę w kilku kolejnych państwach lub gdy podróżował między państwami, nie osiedlając się na stałe w żadnym z nich. Jeżeli zmarły był obywatelem jednego z tych państw lub wszystkie główne składniki jego majątku znajdowały się w jednym z tych państw, szczególnym czynnikiem w ogólnej ocenie wszystkich okoliczności faktycznych mogłoby być jego obywatelstwo lub położenie tych składników majątku”.

4.3. Chodzi zatem o ustalenie miejsca, a właściwie państwa, w którym ogniskuje się centrum egzystencji danej osoby, główny ośrodek jej stosunków życiowych. Zwykły pobyt powinien stanowić wyraz niezbędnej integracji spadkodawcy w środowisku społecznym i rodzinnym. Uwzględnieniu podlegają przy tym zarówno aspekty obiektywne (faktyczna fizyczna obecność odpowiedniej długości lub częstotliwości), jak i subiektywne (*animus manendi* – wola pozostania w określonym miejscu, która nie jest jednak zależna od posiadania zdolności do czynności prawnych). Waga tych dwóch rodzajów czynników i stosunek między nimi budzi jednak wiele wątpliwości.

4.4. A. Köhler [Nachfolgerecht (red. L. Kroiß, C.-H. Horn, D. Solomon), Baden-Baden 2015, art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 9] uznaje słusznie, że centralne znaczenie mają czynniki obiektywne, a subiektywne powinny być brane pod uwagę przy niejednoznaczności tych pierwszych, przy czym sama wola nie może prowadzić do rozpoczęcia zwykłego pobytu w określonym miejscu. Wydaje się, że element woli w określonych wypadkach wcale nie jest przy tym brany pod uwagę (małe dzieci, stan zdrowia wykluczający ocenę sytuacji, wieloletnie kary pozbawienia wolności), co budzi jednak duże kontrowersje i będzie musiało być w przyszłości przedmiotem wypowiedzi TSUE. M. Pazdan (Statut spadkowy, s. 99) przyjmuje, że zamiar stałego pobytu w określonym miejscu wcale nie jest wymagany przy ustalaniu miejsca zwykłego pobytu; z drugiej strony autor ten przyjmuje, że przymusowe przebywanie w określonym miejscu (np. w więzieniu) nie prowadzi do nabycia tam miejsca zwykłego pobytu (podobnie w wypadku misji wojskowych, bez względu na czas ich trwania) – s. 101. M. Schauer [Kommentar zur EU-Erbrechtsverordnung (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), Wiedeń 2015, art. 1 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 8] w wypadku płaszczyzny subiektywnej nie odnosi się do *animus manendi*, ale do „więzi danej osoby z określonym miejscem” (*Beziehungen zu diesem Ort*), uznając jednocześnie, że wola pozostania może stanowić poszlakę pozwalającą na potwierdzenie punktu ciężkości aktywności życiowej w określonym miejscu [M. Schauer, w: Kommentar (red. A. Deixler-Hüber, M. Schauer), Nb 12].

5. Choć budzi to opory części doktryny, opowiadającej się za wypracowaniem jednolitego pojęcia miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w całym obszarze europejskiego prawa kolizyjnego (zamiast wielu por. K. Weitz, *Jurisdykcja krajowa*, s. 50), motyw 23 zd. 3 *in fine* rozporządzenia Nr 650/2012 pozwala na zróżnicowane podejście do ustalania miejsca zwykłego pobytu w zależności od obszaru regulacyjnego i przyjęcie innych punktów ciężkości przy wskazywaniu miejsca zwykłego pobytu w sprawach spadkowych niż np. przy ustalaniu miejsca zwykłego pobytu dziecka na gruncie kolizyjnego prawa rodzinnego (tak też wyr. TSUE z 2.4.2009 r., C-523/07, EU:C:2009:225, pkt 36). Pojęcie miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy powinno być natomiast rozumiane jednolicie w obrębie norm kolizyjnych i jurysdykcyjnych rozporządzenia spadkowego.

5.1. Pojęcie miejsca zwykłego pobytu w rozumieniu rozporządzenia spadkowego może więc zachowywać pewną odrębność względem innych obszarów europejskiego prawa kolizyjnego, w których prawodawca posługuje się tym pojęciem, np. w rozporządzeniu Rzym I (art. 4 ust. 1 lit. a, b, d, e i f, art. 5 ust. 1 i 2, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 2 zd. 2, art. 11 ust. 2, 3 i 4) czy rozporządzeniu Rzym II (art. 4 ust. 2, art. 5 ust. 1 lit. a i ust. 1 zd. 2, art. 10 ust. 2, art. 11 ust. 2, art. 12 ust. 2 lit. b).

6. Choć ustalenie miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy może być *in casu* znacznie utrudnione, a nawet niemożliwe, należy przyjąć, że każdy ma miejsce zwykłego pobytu. Każdy ma także jedno takie miejsce, w którym ogniskuje się punkt ciężkości jego aktywności życiowej [podobnie K. Weitz, *Jurisdykcja krajowa*, s. 54; R. Süß, w: *Erbrecht in Europa* (red. R. Süß), Monachium 2015, § 1, Nb 49, s. 16; odmiennie M. Pazdan, *Statut spadkowy*, s. 100].

6.1. Szerzej na temat miejsca zwykłego pobytu w rozumieniu rozporządzenia w języku polskim: K. Weitz, *Jurisdykcja krajowa*, s. 49–55; M. Pazdan, *Statut spadkowy*, s. 98–101.

D. Rozstrzygnięcia praktyki w zakresie miejsca zwykłego pobytu w rozumieniu rozporządzenia

7. Pojęcie miejsca zwykłego pobytu będzie na gruncie rozporządzenia Nr 650/2012 konkretyzowane przez rozstrzygnięcia organów właściwych w sprawach spadkowych w poszczególnych państwach członkowskich, orzecznictwo sądów krajowych i przede wszystkim TSUE. Poniżej przedstawiono przykłady z dotychczasowego dorobku praktyki.

8. Spadkodawca zmarł w lutym 2016 r. W lutym 2010 r., w wieku 72 lat, wyprowadził się z zajmowanego mieszkania w Berlinie i od tego czasu pozostawał jedynie zameldowany u mieszkającej tam córki, u której jednak praktycznie nigdy nie przebywał. Sam przeprowadził się do wynajętego mieszkania położonego obok hali magazynowej w rejonie przygranicznym w Polsce. Spadkodawca pobierał świadczenia emerytalne z Niemiec, ale pozostawał aktywny zawodowo jako przedsiębiorca budowlany i doradca na terenie Berlina i Brandenburgii, gdzie na co dzień dojeżdżał z zajmowanego w Polsce mieszkania. Spadkodawca nie znał języka polskiego i nie zintegrował się w znaczący sposób w miejscu zamieszkania. Z pomocy medycznej spadkodawca korzystał wyłącznie w Niemczech. Ogół osiągniętych przez niego dochodów uzyskiwany był w Niemczech, a spadkodawca mieszkał po polskiej stronie granicy ze względu na niższy czynsz najmu mieszkania. Wyższy Sąd Krajowy w Berlinie (*Kammergericht*) w post. z 24.4.2016 r., 1 AR 8/16, uznał, że krajem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy pozostały Niemcy. Ocena okoliczności sprawy, w szczególności braku osobistej i rodzinnej integracji spadkodawcy w Polsce, doprowadziła Sąd do takiego wniosku z uwzględnieniem motywów 23 i 24 rozporządzenia, mimo braku miejsca zamieszkania na terenie Niemiec.

8.1. Orzeczenie to spotkało się z raczej sceptycznym przyjęciem *P. Mankowskiego*, który podkreślił w głosie do niego (*Zeitschrift für das gesamte Familienrecht* 2016, s. 1204–1206), że integracja społeczna w miejscu zamieszkania sprzyja potwierdzeniu miejsca zwykłego pobytu w danym miejscu, ale nie jest jego warunkiem. Także odludek posiada miejsce zwykłego pobytu. Bez znaczenia jest z jednej strony motywacja spadkodawcy przemawiająca za osiedleniem się w określonym miejscu (niższe koszty utrzymania w Polsce), a z drugiej strony źródła dochodu (uzyskiwanego z Niemiec).

8.2. Orzeczenie zostało krytycznie zgłoszone także przez *D. Lehemanna*, *Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge* 2016, Nr 9, s. 516–517. Zauważył on, iż po ponad 5-letnim dobrowolnym zamieszkiwaniu w Polsce należałoby przyjąć, iż to tam leżało miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy, także gdy nie znał on języka polskiego. Glosator zauważył, iż nie ma pewności, że spadkodawca był lepiej zintegrowany z lokalną społecznością we wcześniejszym niemieckim miejscu zamieszkania. Związki z Niemcami, które miałyby przeważać, nie zostały w ocenie glosatora bliżej skonkretyzowane. W ocenie glosatora orzeczenie nie powinno być podstawą do wyciągania wniosków ogólnych.

8.3. Aprobując odniósł się do orzeczenia *D. Martiny*, *Internationale Zuständigkeit und gewöhnlicher Aufenthalt des verstorbenen Grenzpenders, Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts* 2018, Nr 1, s. 33. Pobyt w Polsce służył ograniczonym celom i nie był wyrazem bliższego związania z tym krajem. Zamieszkanie w Polsce nie łączyło się z bliższymi kontaktami społecznymi. Nadmiernym uproszczeniem byłoby – zdaniem autora – przyjęcie, że miejscem zwykłego pobytu jest miejsce, w którym spadkodawca zazwyczaj nocuje.

9. W praktyce polskich notariuszy wystąpił następujący kasus. Spadkodawczyni zmarła w Niemczech, gdzie zamieszkiwała wraz z małżonkiem i małoletnim dzieckiem. Pobyt spadkodawczyni wraz z rodziną w tym kraju był jednak związany z pracą zawodową spadkodawczyni, która była urzędniczką dyplomatycznym ambasadą RP w Berlinie. Spadkodawczyni przysługiwał jej immunitet jurysdykcyjny, który uniemożliwiałby organom niemieckim rozpatrzenie sprawy spadkowej, gdyby Niemcy uznane zostały za kraj ostatniego miejsca zwykłego pobytu (art. 31 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 18.4.1961 r., Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232). Spadkodawczyni nie pozostawiła majątku nieruchomościowego na terenie Niemiec. Była współwłaścicielką lokalu mieszkalnego w Polsce, służącego zaspo-

kajaniu potrzeb mieszkaniowych rodziny przed przeprowadzką do Niemiec, który to lokal w chwili otwarcia spadku był jednak wynajmowany. Spadkodawczyni pozostawała w tym mieszkaniu zameldowana. Rozpatrujący sprawę polski notariusz uznał, że spadkodawczyni posiadała miejsce zwykłego pobytu w Polsce. Przy ocenie związków spadkodawczyni z Niemcami za rozstrzygający uznany został status dyplomatyczny spadkodawczyni, a pojęcie miejsca zwykłego pobytu zostało zinterpretowane w świetle immunitetu jurysdykcyjnego wynikającego z art. 31 Konwencji wiedeńskiej, przy uwzględnieniu art. 75 ust. 2 rozporządzenia Nr 650/2012.

9.1. Podobnie w odniesieniu do dyplomatów, urzędników konsularnych oraz innych osób w służbie publicznej *H.P. Pamboukis*, w: EU Succession Regulation No 650/2012 (red. *H.P. Pamboukis*), Ateny 2017, art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 9.

E. Reguła korekcyjna silniejszego związku

10. Łącznik miejsca zwykłego pobytu może prowadzić do właściwości systemu prawnego, z którym to systemem łączył spadkodawcę jedynie luźny związek. Bez naruszenia jednolitości pojęcia „miejsca zwykłego pobytu”, tożsamesgo na gruncie norm kolizyjnych i jurysdykcyjnych rozporządzenia, możliwa jest w takiej sytuacji korekta wyniku i zastosowanie innego prawa na podstawie ust. 2 komentowanego przepisu. Jest to jednak możliwe jedynie w sytuacjach wyjątkowych, co trzykrotnie podkreślone zostało w komentowanym przepisie („wyjątkowo”, „ze wszystkich okoliczności sprawy jasno wynika”, „w sposób oczywisty bliżej związany”), a także w motywie 25 rozporządzenia Nr 650/2012. W piśmiennictwie zauważa się, że stosowanie klauzuli ściślejszego związku powinno być; z uwagi na jej wyjątkowy charakter; zarezerwowane w zasadzie dla organów sądowych lub wykonujących funkcje sądowe [tak *H.P. Pamboukis*, w: EU Succession Regulation No 650/2012 (red. *H.P. Pamboukis*), Ateny 2017, art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 8].

11. W przywołanym motywie 25 rozporządzenia Nr 650/2012 podaje się przykład zmarłego, który do państwa miejsca zwykłego pobytu przeniósł się stosunkowo krótko przed śmiercią. Możliwe jest jednak także, że spadkodawca w kraju osiedlenia zamieszkuje od lat, ale nie jest z nim w żadnym stopniu zintegrowany (np. niemieccy emeryci osiedlający się w niemieckojęzycznych osiedlach w Hiszpanii i nieintegrujący się tam w żaden sposób). Klauzula korekcyjna może też, na co wskazuje treść motywu 26 rozporządzenia Nr 650/2012, pomagać przeciwdziałaniu przypadkom obchodzenia prawa (np. spadkodawca w stanie demencyjnym zostaje przewieziony do domu opieki w kraju, którego prawo nie zna rozszczeń zachowkowych przysługujących osobie mającej w tym interes finansowy).

12. Motyw 25 zd. 2 rozporządzenia Nr 650/2012 wskazuje, że klauzula korekcyjna nie powinna służyć rozwiązywaniu problemów z identyfikowaniem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. Systemowym założeniem jest ustalenie miejsca zwykłego pobytu, a następnie ewentualna korekta wyniku ze względu na silniejszy związek z innym porządkiem prawnym.

12.1. Należy jednak przyjąć, że klauzula ściślejszego związku stanowi pierwszy krok przy rozwiązywaniu problemu obiektywnej niemożliwości ustalenia w okolicznościach danej sprawy ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy [podobnie *D. Looschelders*, w: Rom-Verordnungen (red. *R. Hüßtege, H.P. Mansel*), t. 6, Baden-Baden 2015, art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 15; *M. Pazdan*, Statut spadkowy, s. 103] lub treści prawa obcego systemu wskazywanego przez ten łącznik.

13. Przy badaniu silniejszego związku rozstrzygające są związki łączące z określonym porządkiem prawnym spadkodawcę, a nie majątek spadkowy. Ewentualne zastosowanie klauzuli korekcyjnej dotyczy całego statutu spadkowego, który zachowuje charakter jednolity [tak też *D. Looschelders*, w: Rom-Verordnungen, t. 6 (red. *R. Hüßtege, H.P. Mansel*), art. 21

rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 15; A. Dutta, w: Münchener Kommentar zum BGB, t. 10 (red. J. v. Hein), Monachium 2015, art. 21 rozporządzenia Nr 650/2012, Nb 9].

14. Zastosowanie klauzuli korekcyjnej nie przekłada się na stosowanie norm jurysdykcyjnych nieprzewidujących analogicznego rozwiązania. Jurysdykcja podlega ustaleniu zgodnie z art. 4 albo art. 10 rozporządzenia Nr 650/2012.

F. Inne odstępstwa od zasady wyznaczania statutu spadkowego przez ostatnie miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy

15. Nie tylko reguła korekcyjna, która wynika z ust. 2 komentowanego przepisu, będzie prowadziła do odstępstw od zasady, że statut spadkowy wyznaczany jest przez miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy z chwili śmierci. Właściwość innego prawa wynikać może bowiem z aktu **wyboru prawa** (art. 22 rozporządzenia Nr 650/2012), z **historycznego wyboru prawa** (art. 83 ust. 2 rozporządzenia Nr 650/2012), **domniemania wyboru prawa wynikającego z historycznego rozrządzenia na wypadek śmierci** (art. 83 ust. 4 rozporządzenia Nr 650/2012), a także może być skutkiem uwzględnienia instytucji **odesłania** (art. 34 rozporządzenia Nr 650/2012), jeśli spadkodawca posiadał miejsce zwykłego pobytu w państwie trzecim.

Art. 22. [Wybór prawa]

1. Każdy może dokonać wyboru prawa państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci, jako prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących jego spadku.

Każdy, kto posiada więcej niż jedno obywatelstwo, może wybrać prawo każdego państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci.

2. Wybór prawa musi być dokonany w sposób wyraźny w oświadczeniu w formie rozrządzenia na wypadek śmierci lub musi wynikać z postanowień takiego rozrządzenia.

3. Ważność materialna aktu, którym dokonano wyboru prawa, podlega wybranemu prawu.

4. Każda zmiana lub odwołanie wyboru prawa musi spełniać wymogi co do formy przewidziane dla zmiany lub odwołania rozrządzenia na wypadek śmierci.

Literatura: Ch. Cach, A. Weber, Privatautonomie im Internationalen Erbrecht. Überlegungen zur Art. 22 der Europäischen Erbrechtsverordnung, Zeitschrift für Europarecht, Internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung 2013, Nr 6; M. Czepelak, Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej, Warszawa 2015; J. Pazdan, Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym, w: Nowe europejskie prawo spadkowe (red. M. Pazdan, J. Górecki), Warszawa 2015; D. Solomon, Die allgemeine Kollisionsnorm (Art. 21, 22 EuErbVO), w: Die Europäische Erbrechtsverordnung (red. A. Dutta, S. Herrler), Monachium 2014; A. Wysocka-Bar, Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym, Warszawa 2013. Zob. też literaturę do art. 66a PrPrywM.

Spadkodawca może wskazać prawo regulujące sprawę spadkową po sobie przez dokonanie wyboru prawa państwa, z którym łączy go węzeł obywatelstwa w chwili wyboru lub w chwili śmierci. I

Wybór taki musi zostać dokonany w formie rozrządzenia na wypadek śmierci (testamentu, umowy dotyczącej spadku). Musi być dokonany wprost albo wynikać z treści rozrządzenia na wypadek śmierci. II